

МУСИҚА ТАРБИЯСИ

М.Аҳмедов,
Андижон ВПҚТМОИ
Жисмоний маданият ва амалий
фанлар кафедраси мудири

Муסיқа дарси ички тузилишининг асосий хусусияти шундан иборатки, бир дарснинг ўзида муסיқа саводи ва муסיқа тинглашни бирлаштириш зарурлигидадир.

Биринчи ва иккинчи синфларда дарснинг кўп қисми, яъни 25 миноти жўр бўлиб кўшиқ куйлашга ажратилади, чунки шу ёшдаги болалар учун ушбу жараён энг осон ва қизиқарли ишдир. Бу синфларда ашула устида ишлаётганда ўқитувчи ўйин элементларидан ритмик ҳаракатлардан, осон рақслардан ва хор овозларидан фойдаланиши мумкин, бу ҳол болалар учун қизиқарли, буларни ҳам болалар яхши кўрадилар. Биринчи ва иккинчи синф болалари унча катта бўлмаган муסיқа асарларини зўр иштиёқ билан тинглайдилар.

Муסיқа саводига доир олиб борилаётган иш асосан, болаларнинг муסיқавий уқувини ўстиришда нота ёзувларини ўрганишдан иборатдир. Муסיқа тинглаш ва муסיқа саводи қисмига дарсда тахминан 10 минутдан вақт ажратилади.

Шундай қилиб, 1-2- синфлардаги дарс тузилишининг асосий хусусияти дарс давомида болалар диққатини бир нарсадан иккинчи нарсага кўчириш, яъни дарс жараёнларини алмаштириб туришдир. Юқори синфларда болаларнинг диққати ҳийла барқарор ва бир жойга тўпланган бўлади. Масалан, 3-4- синфларда дарснинг кўпроқ қисмини битта топшириқ устида ишлашга ажратиш мумкин. Бунга янги кўшиқ ўрганиш ва композиторларнинг ижоди ҳақида суҳбат ўтказиш билан бирга уларнинг асарларини кўрсатиш ёки муסיқа саводини ўрганиш учун вақт бирмунча кўпаяди. Бироқ дарснинг асосий қисми (тахминан) хор бўлиб ашула айтишга ажратилади.

5-6-синфларда муסיқа дарсини ўтказиш ўқитувчи учун ҳийла қийиндир. Бу ҳол ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига боғлиқ бўлади, 11-12 ёшда бола организми кучли ривожлана бошлайди. Бу ёшда болалар бир мунча таъсирчан

бўлади, шунинг учун 5 - 6 - синфларда интизомни сақлаш анча қийин бўлиб, бу кишининг ҳиссиётини кузатадиган мусиқа дарсларида яққол намоён бўлади. Болаликдан ўсмирликка ўтиш ёшида болалар жуда кўп активлашадилар. Куч - қувватлари қайнаб тошади, ўз фаол қобият ва кучларини бирор нарсага сарфлашга ҳаракат қиладилар. Болаларда дид, ҳавас ва бирор нарсага нисбатан қизиқиш пайдо бўла бошлайди. Агар бу омиллардан моҳирлик билан ўз вақтида фойдаланилса, болаларнинг куч-қувватлари тўғри йўлга солинса, булар келажакда яхши натижалар бериши муқаррардир.

11-12 ёшли болаларнинг овози анчагина кучли бўла бошлайди ёрқин ва жарангдор бўлиб, тембрлари аниқланади. Бу нарса қизиқарли қўшиқ репертуари танлаш, овози яхши, ифодали жаранглашишига эришиш, шу билан бирга ўқувчиларни мазкур предметга қизиқтириш, уларда ҳавас уйғотиш имконини беради. Ўқитувчининг ўз обрўига эга бўлиши ҳам катта аҳамиятга эга. Бу ёшдаги ўқувчилар ўз ўқитувчиларига жуда ҳам танқидий кўз билан қарайдилар, бир ўқитувчиларни билимдонлиги ва яхши сифатлари учун ҳурмат қилсалар, бошқаларини шу хусусиятлари бўлмаганлиги учун ҳам ҳурмат қилмайдилар. Агар мусиқа ўқитувчиси чолғу асбобида яхши чалса, қўшиқни яхши, қизиқарли куйласа, мусиқа ва композиторлар ҳақида сўзлаб берган ҳикоялари болаларни ўзига муяссар бўлади.

Агар бошланғич синфларда мусиқа дарси бутунлай ёки етарли маълумоти бўлмаган ўқитувчи томонидан жуда паст савияда ўтказиладиган бўлса, у ҳолда 5- ва 6-синфларда мусиқа ўқитувчиси яна бир қийинчиликка дуч келади. Натижада мусиқа дарси дастури бажарилмай қолади ва бу хатони юқори синфларда тузатишга тўғри келади. Бундай ҳолларда ўқитувчининг қолоқ ўқувчилар билан олиб борадиган қўшимча дарслари катта аҳамиятга эга.

5-6-синфлардаги дарс тизими ва вақт тақсимлаш тахминан 4-синфлардагига ўхшайди. Хор бўлиб ашула айтишга 25 минут, мусиқа саводига ва мусиқа эшитишга 20 минут вақт ажратилади.

Мусиқа саводини ўрганишга бутун бир дарсни ажратиш нотўғри бўлади. маълумки, бу дарс ўқувчилар учун ҳам ҳиссиётли бўлиб, уларга бу дарсни тинглаш

оғир ва қизиқарли бўлмайди.

7-8-синфларда болаларга мусиқа таълими бериш тугалланади. Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчи ўқувчиларда маълум бир эстетик дид ҳосил бўлиши, тўғри тушунадиган бўлиши, турли композиторларнинг ижоди ҳақида мустақил фикр юрита олиши, нота ёзувларини бемалол ўқий оладиган, нотага қараб кўшиқ куйлай оладиган бўлишлари керак.

7-8 синфларда ашула дарсларини асосан, 1-синфдан 6-синфгача олган билим ва малакалари аниқланади ва чуқурлаштирилади. 13-14 ёшли болаларнинг ўзига хос хусусиятларига эга бўлиши мусиқа ўқитувчисига кўшимча қийинчилик туғдиради. Бу ёшдаги ўғил болалар овозида мутация бошланади. Натижада синфдаги болаларнинг бир қисми бутунлай кўшиқ айта олмайдилар ёки куйласалар ҳам ўқитувчи назорати остида эҳтиёткорлик билан куйлайдилар. Бундан ташқари синфда болалар оддий ашула айтишни давом эттираётган, мутация белгилари ҳали намоён бўлмаган болалар ҳам бўлади. Қизларнинг овозида унча ўзгариш бўлмаса ҳам организмнинг умумий ўсиши натижасида овоз аппарати ўзгаради. Бу ҳам уларга эҳтиётлик билан муомалада бўлишни талаб этади.

Бу синфларда кўшиқ куйлаш тизимидаги хусусият шундан иборатки, бунда хор бўлиб ашула айтишга оз вақт (15-20минут) ажратиб, қолган вақтни эса мусиқа тинглаш ва саводига, асосан нотага қараб кўшиқ куйлашга бағишлаш керак.

Нотага қараб кўшиқ куйлаш катта вакал вазифасини талаб қилмайди, чунки бунда хор малакаларини ўстиришни кўзламайдиган, диапозони кичик ва куйлаш учун қулай бўлган машқлар танланади. Бундан ташқари юқори синфлардаги ўқувчиларнинг сольфеджиодан етарли тайёргарлиги бўлиши керак. Шундагина бутун синфнинг нотага қараб ашула айтишини якка ёки гуруҳларга бўлиб сольфеджио қилиш билан алмаштирилиб туриши мумкин. Бу ёшдаги болалар мусиқа адабиётини ўрганишга мусиқага жуда қизиқадилар. Шунинг учун дарсларнинг кўп қисмини тўлиғи билан композиторларнинг ҳаёти ва ижодини ўрганишга бағишлаш мумкин.

Бу синфларда хор бўлиб кўшиқ куйлаш репертуарини тўғри танлаш, шу

билан бирга ўқувчиларнинг овозига қараб, бунда мутациядан ўтган болалар хор партияларидан бирини бир октава паст эркак овози билан айтадиган қилиб, тақсимлашнинг ахамияти катта.

7-8 синф ўқувчисининг асосий мақсади ва вазифаси ҳамоҳанг барқарор икки овозли (қисман октавани икки хисса ошириб) ашула айтишга эришишдан иборатдир.

Албатта, бу синфлардаги дарсларнинг тизими кўп даражада синфнинг таркибига борлиқдир. Шундай синфлар бўладики, унда ўқувчиларнинг кўпчилиги қизлар бўлади ва баъзи синфларда мутацияси бошланган ўғил болалар деярли бўлмайди. Бундай ҳолларда дарс структурасини 5-6-синфлардагидек тузиш методи тўғри танлангандагина ва болаларнинг ёш хусусияти ҳисобга олингандагина мусиқа дарсларидан яхши натижаларга эришиш мумкин.